

Dějiny medicíny (převážně) v Německu na počátku 21. století: bilance a perspektivy

Dějiny lékařství,¹ ve své profesionální podobě institucionalizované v Česku mj. specializovaným vědeckým pracovištěm a doktorským studijním programem,² mají s ostatními historickými disciplínami společnou metodologii (i když se neomezují pouze na ni), jejich předmět je ovšem velice specifický. Pro studenty a badatele zajímavější se o teoretické uvedení do této disciplíny neexistuje v současné době v češtině souhrnné dílo, které by je seznámilo s okruhem nejčastějších témat a problémů nebo s metodami a přístupy, natožpak s obecnější reflexí historiografie medicíny. Situace nebyla až donedávna lepší ani v nám nejbližší (regionálně, jazykově i institucionálně) oblasti, tedy v medicínské historiografii německé. V roce 2007 ovšem vyšla v nakladatelství *Böhlau* pozoruhodná publikace *Medizingeschichte. Eine Einführung*, jejímiž autory jsou dva z nejdůležitějších představitelů německé akademické historiografie medicíny Wolfgang Uwe Eckart (Heidelberg) a Robert Jütte (Stuttgart), ředitelé ústavů dějin lékařství spojených v Německu tradičně s lékařskými fakultami (i když právě Stuttgart tvoří příslovečnou výjimku z pravidla).³

Autoři své dílo koncipovali jako úvod do studia dějin medicíny, a to jak ve smyslu studia minulosti lékařství a zdravotnictví, které je na německých lékařských fakultách povinnou součástí kurikula (kromě lékařské teorie a lékařské etiky), tak ve smyslu úvodu do metodologie tohoto interdisciplinárního oboru (vedle historiografie se o témata z minulosti lékařství a zdravotnictví zajímají též některé další humanitní a sociální vědy).⁴

Definovat jednoduše, co je předmětem historiografie lékařství, není snadné. Autoři recenzované publikace se o to snaží v úvodu s podtitulem *Aspekty, úkoly a pracovní postupy dějin medicíny*. V preskriptivní části úvodu si pomáhají nejprve vymezením předmětu lékařství (lékařství ve smyslu lékařské teorie i lékařské praxe, a to jak kurativní, tak preventivní), kterým jsou všechny otázky zdraví a nemoci, stejně jako některé „základní otázky lidstva“ (tělo, duše, Bůh, svět, příroda, člověk). Dějiny takto široce vymezeného lékařství se tedy zabývají historickými pokusy najít odpovědi na dané otázky ve filozofických, antropologických, etnologických, náboženských, kulturních, vědeckých, právních i politických kontextech.⁵ Srozumitelnější a konkrétnější definice předmětu vyplývá ovšem z obsáhlejší deskriptivní části úvodu, ve které jsou představena klasická i nová badatelská témata lékařské historiografie.

Již v úvodu je rovněž naznačena určitá dichotomie v přístupu k minulosti medicíny a zdravotnictví, která vyplývá mj. z tradičního institucionálního zakotvení historiografie

¹ Termín lékařství je v následujícím textu zcela synonymní s termínem medicína, stejně jako termíny dějiny a historie. V některých souvislostech používám přesnějšího souloví historiografie lékařství (medicíny).

² Ústav dějin lékařství a cizích jazyků I. lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Praze.

³ Wolfgang Uwe ECKART – Robert JÜTTE, *Medizingeschichte. Eine Einführung*, Köln – Weimar – Wien 2007, 378 ss.

⁴ W. U. ECKART – R. JÜTTE, *Medizingeschichte*, s. 7–8.

⁵ W. U. ECKART – R. JÜTTE, *Medizingeschichte*, s. 9.

lékařství. V Německu jsou *Medizingeschichte* tradičně (již více než jedno století) samostatnou disciplínou institucionalizovanou vědeckými ústavami na všech lékařských fakultách a povinnou výukou oboru v rámci lékařského studia, v ostatních zemích se minulostí medicíny a zdravotnictví v nejšířších souvislostech zabývají profesionálně představitelé řady historických a dalších společenskovědních oborů. Přes různé akcenty a mnohostrannost zájmů se přístupy badatelů vycházejících původně ze dvou různých tradic, ale v obou případech školených v historických (případně jiných společenskovědních) metodách v poslední době stále více sblížují. I proto je možné hovořit o dějinách lékařství jako o vyhraněné historické disciplíně.

Stranou v této chvíli ponechme i nadále panující určité napětí mezi profesionálními historiky medicíny na jedné straně a lékaři zabývajícími se dějinami své profese, instituce či oboru na straně druhé. Podstatným je v této souvislosti nikoliv profesní původ badatele (mnozí historici medicíny si svou původní lékařskou kvalifikaci doplnili o historické vzdělání – platí to například o většině přednostů německých ústavů dějin lékařství; jiní – v dobrém slova smyslu – diletující lékaři spolupracují s profesionálními historiky atp.), ale především přístup k dějinám. Velmi srozumitelně vysvětluje vymezení předmětu dějin vědy a základní teoretické přístupy k nim, obvyklé mj. právě v dějinách lékařství, Daniel Špelda v knize *Proměny historiografie vědy*.⁶ Při vymezování předmětu historiografie vědy definuje dva základní přístupy: internalismus, který se zaměřuje především na ideje, pojmy a kategorie používané vědci v minulosti a na rekonstrukci logiky vývoje vědeckého poznání, a externalismus, akcentující kulturní a sociální kontexty, v němž se vědecké bádání v minulosti odehrávalo. Dalším kritériem zkoumání dějin vědy je perspektiva vztahovaná více či naopak méně k současnému stavu vědeckého poznání a z toho vyplývající přístupy označované jako anachronní versus diachronní. Anachronní, který zkoumá a vykládá dějiny vědy především s ohledem na poznatky současné vědy (typický pro samotné vědce zkoumající minulost svého oboru), a diachronní (kontextuální), zkoumající minulost vědy jako historický fenomén v dobovém intelektuálním a kulturním kontextu (typický pro profesionální historiky vědy).⁷ „*Internalismus a externalismus se liší v chápání povahy vědy a v hodnocení faktorů, které určovaly její historické proměny. Anachronní a kontextuální přístup se odlišují v tom, jakou formou a z jakého hlediska dějiny vědy ličit. Společně lze tyto čtyři přístupy považovat za základní metodologickou konfiguraci historiografie vědy, protože odlišně definují předmět bádání i způsoby, jak k němu přistupovat. [...] Je však třeba mít na paměti, že všechny čtyři přístupy jsou do jisté míry idealizace. V běžné badatelské praxi se totiž různým způsobem prolínají a vznikají dokonce spojení, která tvoří ještě specifitější metodické přístupy, například anachronní internalismus.*“⁸ Nutno ovšem dodat, že i do českého prostředí v poslední době pronikají (jako obvykle opožděně) přístupy programově syntetizující, inspirované například tzv. *actor-network theory*.⁹

Ale vraťme se k předmětu historiografie medicíny (která se zdaleka neomezuje pouze na dějiny medicíny jako vědy), jak se jeví v širokém spektru klasických i nových témat

⁶ Daniel ŠPELDA, *Proměny historiografie vědy*, Praha 2009, 343 ss.

⁷ Tamtéž, s. 15–17, 91–96.

⁸ Tamtéž, s. 17.

⁹ Za poučení děkuji podnětnému teoretickému úvodu disertace: Marco STELLA, *Tvorové vědy. Živé modely a budování vědeckých komunit*, PHS UK, Praha 2014, s. 14, dostupné na <<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/>>, hledaný text „Tvorové vědy“ (7. 1. 2016).

vyjmenovaných německými kolegy. Ke klasickým tématům řadí Jütte s Eckartem díla orientovaná na jednotlivé epochy dějin medicíny (obvykle ve formě příruček a učebnic). V těchto klasických událostních dějinách je pozornost soustředěna na „velké“ objevy a osobnosti. Poukazují na odmítání takovýchto událostních dějin ze strany strukturálních dějin, které nestudují jednotlivé události, ale procesy, konjunktury a struktury dlouhého trvání. Významnou součástí klasické historiografie medicíny byly a jsou institucionální dějiny (v našem případě typicky dějiny nemocnic, lékařských škol a vědeckých institucí, viz také kapitola 5.5), biografika (a nověji prosoprografie, podrobněji kapitola 3.8) a patografie (popisy nemocí významných jednotlivců), případně lokální a regionální dějiny medicíny.

Nová témata historiografie medicíny stručně představují ještě v úvodu, podrobněji o nich a o možnostech jejich zpracování pojednává třetí část knihy nazvaná *Metody a teoretické přístupy*, respektive pátá část o základních pojmech historiografie medicíny. K novým tématům tak patří dějiny (lékařských) konceptů v kontextu dějin vědy a dějin idejí (kapitoly 3.1 a 3.2) a zejména sociální dějiny medicíny. Ty studují minulost lékařství jako kulturně, politicky, ekonomicky a sociálně podmíněný fenomén a historiografii medicíny tak staví do pozice dílčí či pomocné disciplíny politických a sociálních dějin (kapitola 3.3). Zvláštním a dnes v Německu (ale nejen tam) nejstudovanějším tématem sociálně- a politikohistoricky orientovaných dějin medicíny je medicína v období nacionálního socialismu, významné téma soudobých dějin obecně (kupodivu historiografii medicíny v období nacionálního socialismu není v recenzované knize věnována samostatná kapitola). Jiným významným tématem sociálních dějin (a současně nově koncipovaných událostních politických dějin) je medicína a válka, zvláště v 19. a 20. století, a medikalizace jako zvláštní případ vzájemného působení mezi státem, lékařstvím a obyvatelstvem (etatizace, profesionalizace, disciplinace atd.) v 18. a 19. století (kapitola 5.1, 5.2). Druhým velkým okruhem nových témat současné historiografie medicíny jsou dějiny pacientů, dějiny těla, dějiny genderu (kapitoly 3.5–3.7) a s nimi související přístupy historické antropologie, historické demografie (kapitoly 3.4 a 3.9) a historické epidemiologie.

Z ještě jiného úhlu je představen předmět historiografie medicíny ve stručném exkursu o dějinách historiografie medicíny. Po dlouhou dobu byl ústředním pojmem a z toho vyplývajícím základním konceptem historiografie medicíny (jak je podrobněji argumentováno příklady z německé jazykové oblasti) „pokrok“, jeho prizmatem pak byla nazíraná „klasická“ témata. S profesionalizací medicínské historiografie v 60. letech (především rozvoj příslušných ústavů) a rostoucím zájmem sociologů medicíny (převážně britských) a sociálních historiků (převážně německých) o témata související se zdravím a nemocí v minulosti započala druhá fáze vývoje moderní historiografie medicíny, „pokrok“ však i nadále dominoval jako základní teoretický koncept a perspektiva bádání o dějinách medicíny. Rostoucí kritika odlidštěné technologické medicíny a mezi zdravotnických a sociálních systémů se od 70. let odrazila v neposlední řadě také v historiografii medicíny. V současné, třetí fázi historiografie medicíny je paradigma „pokroku“ stále více zpochybňováno a zájem historiků medicíny směřuje ke studiu předpokladů a důsledků proměn lékařské teorie i praxe. Základní vývoj historiografie medicíny, její velká jména, témata a změny paradigmat, opět zejména německé, je – trochu ironicky řečeno – prezentován jako „pokrok“ disciplíny.

Druhá část Eckartovy a Jütteho příručky je zaměřena čistě prakticky na prameny, základní literaturu, pomůcky a instituce. Ve dvanácti podkapitolách se zájemce seznámí s tištěnými i netištěnými prameny a citačními zásadami, hmotnými a obrazovými prameny,

metodami orální historie, souhrnnými díly o dějinách medicíny, bibliografiemi, slovníky a encyklopediemi a internetovými zdroji. Představeny jsou nejvýznamnější instituce zabývající se dějinami medicíny: odborné knihovny, ústavy, archivy, muzea a instituce postgraduální výuky, vše zaměřeno převážně na Německo, ale s přesahy do dalších evropských zemí. Samozřejmostí jsou bohaté bibliografické přílohy k jednotlivým podkapitolám.

Ve čtvrté části je představen výběr příbuzných disciplín (v některých případech subdisciplín dějin medicíny): dějiny farmacie, dějiny techniky, etnomedicína, dějiny lidového léčitelství, lékařská etika, dějiny ošetrovatelství, dějiny alternativní medicíny a dějiny zubního lékařství. Doplňkem třetí, teoretické části o metodách a teoretických přístupech, o které již byla zmínka, je pátá část o základních pojmech současné lékařské historiografie (medikalizace; profesionalizace; nosologie, patografie, retrospektivní diagnóza; lékařská kultura a lidová medicína; školní medicína a lékařské školy) a o periodizaci.

* * *

„Die Medizin im Nationalsozialismus stellt bis heute einen der am besten erforschten Gegenstände der sozial- und politikhistorisch verpflichteten medizinischen Zeitgeschichte dar.“ [„Medicína období národního socialismu dnes představuje jednu z nejlépe prozkoumaných oblastí sociálně a politicky orientovaných soudobých dějin medicíny.“]¹⁰

„Kein Thema in der Medizingeschichte gibt, das in den letzten 30 Jahren so intensiv erforscht worden ist, wie die Rolle der Medizin im Nationalsozialismus [...] . Ja, man kann sogar von einem Boom sprechen, denn nicht nur in der Zeitgeschichtsforschung, auch in der Medizin- und Wissenschaftsgeschichte ist dieses Thema seit mehr als zwei Jahrhunderten sehr populär.“ („V dějinách medicíny nenajdeme takové téma, které by bylo v posledních 30 letech tak intenzivně studováno, jako role medicíny v národním socialismu [...] . Ano, lze hovořit dokonce o boomu, neboť toto téma je více než dvě desetiletí velmi populární jak v soudobých dějinách, tak v dějinách medicíny a dějinách vědy.“)¹¹

Význam dějin medicíny v období nacionálního socialismu v průsečíku zájmů historiků medicíny a historiků soudobých dějin¹² překvapí málokoho. Objem publikací, které na toto téma v Německu (ale nejen tam) vycházejí, je obrovský. To byl jeden z hlavních důvodů k vydání příručky podobného charakteru, jako má ta výše recenzovaná, zaměřené ovšem přímo na ono „populární téma“. Bilanci, perspektivy a také desiderata (která se v titulu neobjevují) bádání o medicíně v období nacismu představují ostatně z větší části titíž autoři (Jütte s Eckartem), ovšem ve spolupráci s dalšími dvěma (Hansem-Walterem Schmuhelem, profesorem soudobých dějin v Bielefeldu, a Winfriedem Süßem, spolupracovníkem Centra pro soudobé dějiny v Postupimi). Výsledná publikace středního rozsahu (233 stran) je hutným a přehledným shrnutím dosavadního bádání o různých aspektech problematiky medicíny a zdravotnictví v Německu let 1933 až 1945 (včetně Rakouska po roce 1938 a omezeně též českých zemí, tj. Sudetské župy a protektorátu). Podstatnou část všech tematicky členěných kapitol tvoří bibliografie.

¹⁰ W. U. ECKART – R. JÜTTE, *Medizingeschichte*, s. 15–16.

¹¹ Robert JÜTTE et al., *Medizin und Nationalsozialismus. Bilanz und Perspektiven der Forschung*, Göttingen 2011, s. 7.

¹² K postavení soudobých dějin (Zeitgeschichte) v Německu naposledy Jiří PEŠEK, *Německá historiografie soudobých dějin*, in: Jiří Pešek a kol., *Napříč kontinentem soudobých dějin. Evropská historiografie po konci studené války*, Praha 2013, s. 147–195.

První, poměrně stručná kapitola představuje základní okruhy problémů a hlavní syntetické publikace k tématu a v samostatných podkapitolách charakterizuje též základní prameny a pomůcky. Jejím autorem je W. Süß, který zpracoval též části kapitol o zdravotnictví a lékařské praxi. Následující druhá kapitola je věnována roli eugeniky a rasové antropologie jako hlavních zdrojů a součástí nacistické ideologie i praxe rasové hygieny a rasové politiky. Tuto kapitolu, stejně jako s ní související podkapitoly o praxi rasové hygieny v oblasti medicíny a zdravotnictví (nucená sterilizace, „eutanázie“), zpracoval H.-W. Schmuhl. Podkapitola o nacistické „eutanázii“ (německá historiografie píše tento termín zásadně v uvozovkách) patří mimochodem v knize k nejrozsáhlejším (s. 214–255). Potěšitelná z hlediska českého badatele je skutečnost, že autoři citují závažné práce na dané téma týkající se regionálně českého prostředí z pera českého autora (M. Šimůnek). Třetí kapitola představuje zdravotnictví (zdravotnickou politiku, struktury veřejného zdravotnictví, zdravotní pojištění, stavovské záležitosti, konfesijní zdravotní péči, alternativní medicínu, ošetřovatelství), v ní pak specifickou podkapitolu očistu profese od židovských kolegů. O kapitolu se autoricky podělili Jütte, Süß a Schmuhl. Zhruba stejného stránkového rozsahu jako organizaci zdravotnictví (cca 50 stran) se dostalo ve čtvrté kapitole otázce lékařské výchovy a vědy, jejímž výhradním autorem je W. U. Eckart. První podkapitola je zaměřena na postavení a proměny univerzit a zvláště jejich lékařských fakult v období nacismu. Už jenom téměř devítistránkový přehled literatury k tématu svědčí o tom, že právě tato kapitola bádání patří v Německu v současné době momentálně k neproduktivnějším.¹³ Opět je třeba zdůraznit, že Eckart je znalcem i pražské problematiky a příslušné recentní literatury českých kolegů. Druhá Eckartova podkapitola je věnována dalšímu z témat, které si běžný zájemce o dějiny medicíny či soudobé dějiny v tomto spojení nejspíše představí, a to zločinným pokusům na lidech. Bilančním přehledem je pak podkapitola o vědecké politice v oblasti medicíny. Nejvíce prostoru (více než 180 stran) je věnováno lékařské praxi v páté kapitole. V podkapitole s názvem *Sozialgeschichte* tematizuje W. Süß jak sociální postavení a působení lékařů, tak sociální kontexty zdraví a nemoci, včetně například problémů výživy, to vše pochopitelně v podmínkách nacistického režimu a posléze zničující války. Té je ostatně věnována zvláštní podkapitola. O dalších dvou problémech, popisovaných v této kapitole (sterilizace a „eutanázie“), již byla zmínka. Poslední část tvoří podkapitola o zdravotní péči o židovské obyvatelstvo v jim vyhrazených zdravotních zařízeních, ghettech a koncentračních táborech, jejímž autorem je R. Jütte. Závěrečná šestá kapitola je zaměřena na otázky kontinuity a diskontinuity po roce 1945.¹⁴ Všichni čtyři autoři se postupně věnují mj. lékařskému norimberskému procesu v roce 1945 a pozdějším procesům s akterý „eutanázie“, debatám

¹³ Monografie k dějinám jednotlivých univerzit a lékařských fakult v letech 1933–1945 přibývají každým rokem, stejně jako sborníky z konferencí, které mají v Německu na rozdíl od Česka statut plnohodnotných vědeckých výstupů. Většina relevantních publikací k tématu se jen s malým zpožděním dostává zásluhou knihovnic Ústavu dějin UK a archivu UK do jeho specializované knihovny.

¹⁴ K otázce kontinuity a diskontinuity ve vědě, respektive v univerzitní medicíně, je nutné alespoň zmínit několik sborníků, na jejichž recenzi zde nezbyvá místa ani sil recenzenta: Rüdiger von BRUCH – Uta GERHARDT – Aleksandra PAWLICZEK (Hgg.), *Kontinuitäten und Diskontinuitäten in der Wissenschaftsgeschichte des 20. Jahrhunderts*, Stuttgart 2006; Sigrid OEHLER-KLEIN – Volker ROELCKE (Hgg.), *Vergangenheitspolitik in der universitären Medizin nach 1945*, Stuttgart 2007; Michael GRÜTTNER – Rüdiger HACHTMANN – Konrad H. JARAUSCH – Jürgen JOHN – Matthias MIDDILL (Hgg.), *Gebrochene Wissenschaftskulturen. Universität und Politik im 20. Jahrhundert*, Göttingen 2010.

o odškodnění tělesně a duševně poškozených v 50. letech a konečně diskutím a proměním diskursů bádání o nacistické medicíně.

Desiderata bádání jsou zmiňována průběžně, autoři těm nejzávažnějším věnují pozornost i v úvodu: například některé otázky zdravotnické politiky, tzv. nové německé lékařství (*neue deutsche Heilkunde*), dějiny z pohledu pacientů, dějiny některých zdravotnických profesí, některá zásadní témata sociálních dějin (profesionalizace, medikalizace, lékařská kultura) i některé dílčí otázky nejlépe prozkoumaných oblastí, tj. „eutanázie“ nebo pokusy na pacientech v koncentračních táborech.

Jaký je výsledný dojem z recenzované publikace? Autoři v předmluvě hovoří o „pestřem koberci“ (s. 9) témat, otázek, přístupů. Nutno ovšem dodat, že spíše než o pestrost ve smyslu chaotičnosti nebo nahodilé ilustrativnosti jde o německy precizní, systematické a do velké míry vyčerpávající zpracování materiálu téměř bezbřehého. S jejich tvrzením tamtéž, že jde o ukazatel příštích směrů bádání, lze jen souhlasit.

* * *

Dalším, časem vzniku a vydání paralelním pokusem o celkový pohled na medicínu v období nacismu je kniha Wolfganga U. Eckarta z roku 2012.¹⁵ Ani ona si nečiní nárok na syntetizující shrnutí tématu, ale „pouze“ na systematickou kontextualizaci, přehled současného stavu bádání a podnět k dalším diskusím. Jeho práce se od předchozí poněkud liší v několika ohledech. Její struktura je propracovanější, texty k jednotlivým tematickým okruhům a dílčím problémům podrobnější. Základní tezí, z níž vychází jak členění práce, tak její argumentace, je vražedný charakter nacionálně socialistické diktatury a zvláště mimořádný podíl německých lékařů (včetně lékařek, jak text zdůrazňuje) a dalšího zdravotního personálu na masových vraždách. Hlavní součástí Eckartovy práce jsou proto kapitoly o ideových, ideologických a politických zdrojích německé medicíny v období nacismu a o „biodiktátorské“ praxi nacistického panství s aktivní podporou lékařského stavu. „Biodiktátorský“ charakter nacistického režimu interpretuje jako extrémní vyvrcholení tendencí moderního sociálního státu ke stále vyššímu stupni kontroly lidského těla, individuálního i kolektivního, ve smyslu Foucaultova konceptu biomoci.¹⁶ Sleduje tak v jednotlivých kapitolách různé roviny foucaultovských kategorií „nástrojů a taktik“, kterými státy (režimy) svou biomoc uplatňují, a to na extrémním případě nacistického státu, ve kterém zaměření státní biomoci na „hodnotné“ objekty (těla, jedince, společenství) vedla k radikálnímu vyčlenění „bezpečných“ (těl, jedinců, společenství). Proměny v organizaci německého zdravotnictví, lékařského stavu, lékařských vědy i praxe jsou tak v Eckartově knize studovány s pomocí pojmů jako „nástroje exkluze“ apod. „Nástroje exkluze“ v nacistické

¹⁵ Wolfgang U. ECKART, *Medizin in der NS-Diktatur. Ideologie, Praxis, Folgen*, Wien – Köln – Weimar 2012, 567 ss.

¹⁶ Koncepty biomoci byly doposud v české historiografii (nejen) medicíny používány mimořádně efektivně především pro období osvícenství (viz například Daniela TINKOVÁ, *Tělo, věda, stát. Zrození porodnice v osvícenské Evropě*, Praha 2010; TÁŽ, *Zákeřná Mefitis*, Praha 2012). Na jednom ze setkání českých historiků medicíny v roce 2015 proběhla diskuse mezi přítomnými znalci osvícenské medicíny na jedné a nacistické medicíny na druhé straně o tom, nakolik je správný dojem autora této recenze, že obě strany (reprezentované zde ovšem jen několika jedinci) snahy svých protějšků reflektují jen minimálně. Jinými slovy, že „osvícenci“ své foucaultovské instrumentarium uplatňují převážně jen pro své období a o bádání o extrémních výstřelcích uplatňování biomoci například v totalitních režimech 20. století se příliš nezajímají. A naopak, že minimálně čeští (ale jak se v diskusi ukázalo, obvykle i němečtí) badatelé o nacistické medicíně s konceptem biomoci s odvoláním na Foucaulta příliš (či vůbec) nepracují.

medicině jsou odstupňovány mírou své radikality, například od vyčlenění židovských lékařů přes eugenická opatření a „eutanázii“ až k masovým vraždám „elementů“ cizím národním/rasovému společenství, to vše za hromadné asistence německých lékařů. Druhým leitmotivem Eckartovy knihy, vedle projevů a dopadů extrémní formy biomoci na objekty její „péče“, jsou dopady dovnitř profese, zejména na etiku lékařského povolání. Posledně jmenovaný dopad autor označuje (a pochopitelně podrobně vysvětluje) jako morální katastrofu.

Těmto východiskům je tedy podřízena osnova knihy, šířka a hloubka jejich jednotlivých kapitol, v nichž jsou akcenty rozmístěny poněkud jinak než v předešlé bilancující knize. Mnohem více se Eckart v první kapitole zaměřuje na kořeny nacistické medicíny (včetně idejí eugeniky a rasové hygieny v 19. století, během první světové války a po ní). Oproti předchozí knize je více pozornosti věnováno také „biodiktátorské“ praxi ve druhé takto nazvané kapitole, která zahrnuje jak proměny lékařského stavu (arizaci, zglajšaltování a pronásledování), tak rasově biologickou praxi, „zničení života nehodného žití“ (dobová terminologie i název podkapitoly o „eutanázii“) i další méně radikální sféry zdravotnictví třetí říše. Svůj prostor v této kapitole dostaly i jinde netematizované aspekty, jako například lékařská propaganda, včetně filmové. Svě pevné místo v narativu o nacistické medicíně má pochopitelně kapitola o lékařském výzkumu s podkapitolami o lékařských fakultách, hlavních mimouniverzitních institucích a profilových oblastech výzkumu a opět zejména o zločinných experimentech na lidech. Menší kapitola se zamýšlí nad různými aspekty vztahu medicíny a války. Integrální součástí knihy o medicíně v období nacismu jsou kapitoly o medicíně „poté“. V šesté kapitole tak autor sleduje alespoň ve stručnosti následky války na zdravotní situaci v letech 1945 až 1947, debaty o odškodnění a zdravotní situaci německých válečných zajatců po návratu ze zajetí, v sedmé pak nacistickou medicínu před soudy (už jen velmi stručně, neboť zde může odkázat na množství existující literatury). Ještě více než v předchozí knize se autor díky znalosti produkce českých kolegů věnuje bohemikální problematice, zejména ve zvláštní podkapitole o „eutanázii“ v sudetské župě a protektorátu Čechy a Morava.

Pouhé tři knižní publikace, uvádějící na jedné straně přístup k oboru dějiny medicíny v Německu a na druhé sumarizující stav bádání a jeho perspektivy v jedné z nejdynamičtěji se rozvíjejících oblastí oboru, nemohou pochopitelně pokrýt celý obzor bádání tak různorodé a do mnoha stran se rozbíhající disciplíny, byť jen v jediné zemi. Úplnější obraz by poskytl rozbor vědecké komunikace v oboru, například s pomocí analýzy časopisecké produkce, produkce nakladatelských řad specializujících se na dějiny medicíny nebo širě dějiny vědy, či programů vědeckých konferencí (nemluvě o bibliografiích).¹⁷

Petr Svobodný

¹⁷ Některých z těchto přístupů bylo již částečně použito, například: Petr SVOBODNÝ, *Evropské časopisy k (soudobým) dějinám medicíny*, in: Jirí Pešek a kol., *Napříč kontinentem soudobých dějin. Evropská historiografie po konci studené války*, Praha 2013, s. 196–214.